

A méltóság misztériuma

Csók István: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Úrvacsora). Olaj, vászon, 1890, 137,5×111 cm. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 1653.

Emlékiratai szerint Csók István ezt a festményét legszemélyesebb ügyének tartotta. Egyszer ugyanis a sáregresi református templomban Isten-élmény melegítette át teljes valóját, amikor városi legényként hagyományos úrvacsoraosztás tanúja lehetett. Ennek az egzisztenciálisan átformáló élménynek nyugtalanító hatására fogott bele a kép megfestésébe. Az alkotás Münchenben készült, de teljesen dunántúli elemekkel, végül itthon, sárközi leányportréval fejezte be. Nincs a világnak olyan liturgikus jelenetet ábrázoló műalkotása, amely ennyire személyesen elmélyült, ennyire hitelesen reális és ennyire teológiailag helyes megfogalmazása lenne az eucharisztíának. Ha van egyáltalán a református teológiai esztétikumnak zseniális megvalósulása, akkor ez a kép az.

A festő az úrvacsorai közösség elrendezésével, ami egyébként igen nehéz szakmai feladat, beszédes kompozíciót hozott létre. A képet horizontálisan és függőlegesen átmetsző, keresztet képező két vonal mentén rendeződnek el a látvány elemei. A horizontális vonal a festő, illetve a néző szemmagasságában húzódik, s adja az úrasztalához kivonuló lányok közel azonos fejmagasságát. Följük csupán egy árnyalattal emelkedik ki a lelkipásztor kopaszodó kobakja, jelezvén, hogy ő a gyülekezet pásztorja, de mégsem a feje, hanem a sakramentumi jegyek egyszerű, szerény kiszolgálója. Ő csak kenyérben és borban *osztja*, de nem *adja* az isteni kegyelem ajándékait.

A balról érkező lányok sora még távolabb látszik, még kicsi az alakjuk. A jobb oldalon viszont fordulnak az asztal körül úgy, hogy az aranymetszésben kijelölt függőleges képzeletbeli vonalon a legközelebbi leány alakja már szinte kitölti a teljes képet. A balról érkezők még csak tömegükben, mozdulataikban mutatkoznak, az előlépő főalak viszont minden részletében személyes érintettségéről tesz tanúbizonyságot. Az úri szent vacsorával élők mindegyike más-más mozdulatot tesz, a gyülekezet egészének fázisokra szétbontott pillanatfelvételei szerint, amelyeket a befogadó balról jobbra tartó tekintete folyamatos mozgásnak érzékel. Először kehelyért nyúl, aztán visszaadja azt a papnak, ezután kimérten keszkenőjébe törli meg ajkait, majd fokozatosan lehajtva fejét elmélyed önmagában.

Az úrvacsorai jegyek alig láthatóak. A kép mértani közepébe helyezve, az asztalra terített nemes sárközi varrottason a kenyér és a kancsó bor csupán jelzése annak, ami a történet láthatatlan lényege: az átszellemült gyülekezet valóságos részesedése Krisztus megváltói tettéből, értük megtört testéből és véréből. Az isteni részesülésnek ez a csodája csapódik ki a megilletődött leányok arcán, minden feltételt mellőző egyszerű hitük elmélyülésében. Nem néznek semmi külsőségre, nem törődnek semmit a környezettel, tekintetük belül tapad meg, ott, ahol lelkük érintkezik az Isten országával. Ők Krisztus Menyasszonya, az Egyház. Ezért is ábrázolt a képen Csók István gyülekezetként kizárólag leányokat, feltehetően éppen ezen alkalommal konfirmáló és először úrvacsorázó szüzeket, hogy a gyülekezetnek menyasszony voltát, Krisztus elválasztott szent szerelmét, az *eklekta küriát* hangsúlyozza ki, aki most Vőlegényével titokzatos menyegzőjét üli.

Mégis az egyetemesben fontosabb a különös, az Egyházban a tagok, az Isten teremtésének és megváltásának közvetlen megszólítottja: a személy. Legnagyobb alakban őt festette meg a művész, mert noha a gyülekezet egy, szent, egyetemes és apostoli, de sohasem arctalan tömb, mintegy elvont fogalom vagy követelmény szobra, hanem tagjaiban eleven,

egyedi, egyéni, megismételhetetlen és pótolhatatlan személyiség. Olyan, aki „*egyedüli példány. / Nem élt belőle több és most sem él / s mint fán se nő egyforma két levél, / a nagy időn se lesz hozzá hasonló.*” A nevét is tudjuk: Érsek Örzse, akit megörökített a festő. Elhagyja épp az Úr asztalát. Ajkain még a Megváltó csókjának cseppje, melyet önfeledten elfelejtett letörölni. Még gyermek, darabos és csontos, ugyanakkor királynéként az Úrnak választottja menyegzői ruhában. Kicsi mellén a csipkébe szúrva egy szál pünkösdi rózsza, melynek színe inkább bársonyos arcát önti el tüzesen. Amint van, minden pózolás nélkül lépdél el kicsit szögletesen, szemérmes merevséggel. Mielőtt útjára eresztené, pontosan felette, a meszelt falu puritán református templom ablaknyílásából behasít a világosság és egyúttal felizzik a Szent Lélek megnyíló szívében. Búcsúzóul és egyben a hétköznapiok kezdetére Érsek Örzse fonott hajkoronáját végigsimogatja az isteni áldás.

Miről szól a festmény? Arról, hogy ebben a leheletnyi finomságban érhető tetten az ember méltósága.